

Volt-nincs.

Irtá: *Bartók Miklós.*

A nap épen áldozott, a lilásvörös égbolton minden csendes és mozdulatlan volt, úgy pihentek a csöndes, alkonyi hangok, az aludni készülő táj néma, érthetetlen gondolatai, mint egy hófehér szakállú aggastyán lelkében a rég elpihent, ifjú bolondságok. Az országút pora kékesszürke óriásként ágaskodott a távolban, az út szélén sorfalat álló jegenyefák árnyékai úgy nyúltak el egymás mellett a végtelen szántóföldeken, mint a Göndör Boriska szoknyáján a ráncok.

Az országúton meggondolt léptekkel, lógó fejjel baktattak a Göndör Balázs uram lovai csöndesen, mintha gondolkodnának, ha ők megindulnak, a szekér is utánuk megy, hiába, hiába! Ami logika, az logika.

A szekéren Göndör Balázs uram ült feleségével, az áldottlelkű Zsuzsával és hórihorgas, kamasz fiával, Jóskaival. Göndör Balázs szótlan, mogorva tekintettel bámult maga elé, pipája lefelé fordult szájában, a hamu rég kihullott belőle. De Göndör Balázs nem tömte meg, ilyesmivel csak vasárnap szokott bajlódni, fásult ábrázattal rágta a pipaszárat; három pipaszárra volt szüksége addig, amíg egy zacskó dohány tartott. Néha el-elbámult a nagyvilágba, gondolatlan gondolatai úgy nyúltak végig a szekér elején, a Zsuzsa fehérpettyes kendőjén, a lovak hátán, mint a jegenyék árnyékai a zsiros szántóföldeken. Mélyen magába merülve gondolkozott: hátha, hátha. Hátha az Úristen csak azért teremtette a földet, a szép termést, a Zsuzsát, meg a lovakat, hogy a marhák csudálkozzanak rajta . . .

Halodé, apjuk! — szakította félbe a csendet Zsuzsa, feleletet váró tekintettel nézve a férjeura térdére szóródott hamura, aztán a pipa lefordult végére, aztán a Balázs szemébe. De többet nem mondott, ha ugyanis Balázs ühmgetett egyet, azt jelentette, hogy hallja, ha nem szólt semmit, azt, hogy nem hallja. Most épen úgy jött, hogy nem szólt semmit, így hát Zsuzsa ismét a pipa lekonyult lekampult, végére, majd a férjeura térdére szóródott hamura tekintve, szótlanul kotorászott elő a szekér végéből néhány marék csöves babot, ölébe helyezve búsan fejteni kezdte, kevesebb dolga lesz vele otthon. De hát nem azért van az embernek szája, hogy ásítson vele, Jóska-hoz fordult: „Bizony fiam, Isten átka üldöz bennünket, minap a Csákó fordult fel, most meg a jég verte el a termést, de micsoda gyönyörű termést! Sír bennem a lélek, ha rá gondolkok, Istenem, be nyomorúságos világot élünk, be ránknehezedett a Te balkezed . . .

— De bizonyisten úgy a! — hagyta helyben Jóska a keserves panaszt, épen most helyezve vissza ügyesen apja dohányzacskóját, amelyet néhanapján el szokott csenni pipálás végett, mivel neki soha sincsen dohányja. De mivel eszes fickó volt, néhány pipaszárat mindig

össze-vissza rágott és apja elé tette az asztalra, ne tűnjön fel a jámbor öregnek, ha a dohánya hamarabb elfogy, mint a három pipaszár.

— Milyen gyönyörű termés lett volna, Istenem, miért büntetsz bennünket?! Hogy számítgattam, cserepes tanyát építettünk volna belőle a Boriskának, mire férjhez megy.

Göndör Balázs uram félfüllel hallotta Zsuzsa panaszait, úgy rágta belsejét a keserűség, mint az éhes kutya a háromhetes csontot. Termés! Cserepestanya! Istenverés! Hát még mi!... Morfondírozott magában. Minden volt; semmi sincs. Minden van, semmi sem lesz! Mindent meg-
esz a fene rakásra. Volt-nincs.

A lovak némán lógatták fejüket: volt-nincs. Hiába, ami logika, az logika.

A nap már alámerült a végtelenségben, az országút pora össze-olvadt az ég aljával, a jegenyék az árnyékkal, a Zsuzsa fehérpetyes kendője a lovak hátával. Búsan döcögött az árva szekér, már a falu szélén zörgött ösztövére csontváza és szótlánul kanyarodott be a Göndör Balázs uram portájára. Minden szótlán, egyhangú volt, néhány csillag kedvetlenül hunyorgatta szemét az ég tetején, amikor Göndörök betértek a pítvarba. A mindig jókedvű Boriska fogadta őket, mindenkit sorra csókolt, a bumfordi Jóska képire is akkorát cuppantott, hogy pofonnak beillett volna. Mikor mindezeket elvégezte, vacsorát tált föl. Mielőtt evéshez fogtak volna, mindnyájan keresztet vetettek, Zsuzsa elmondta imáját. Csak Göndör Balázs hagyta fején a kalapot, ő maradt mozdulatlan. Sokszor fedtte ezért az istenfélő Zsuzsa, de Balázs komor, elvadult maradt: „Tudod, hogy Isten van az égbe?” mondta Zsuzsa komolyan ura szemébe nézve, de az nem bírta ki tekintetét, félrefordult és csak a pipáján keresztül morgott: volt—nincs.

Sokáig ült Balázs vacsora után mozdulatlanul, kegyetlenül szíva két napja kialudt pipáját, de ezért közbe-közbe nagyokat köpött, ez a szokása megmaradt a régi jó világból. Egy szerencsétlen légy épen akkor repült el előtte és Balázs úgy eltalálta a boldogtalan istenteremtését, hogy elállt a szívverése. Balázs sokáig nézte a kiszenvedett legyet, egyre régi mondókáját hajtogatva: volt—nincs.

Ősz utólján volt az idő, havas eső verte simára a vidéket, keserves, beborult, álmos napok járták. Ott ült valami a végtelen szomorúságból az egész tájon, mint egy szürkeszárnyú denevér, lehangolt, ócska lucskos ábrázatával úgy nézett ki a világ, mintha aludtتهbe mártották volna. Mintha belefáradt volna a táj a rücskölésbe, hangtalanul, türes szemmel meredt magába, az ólmos, havas eső, összekeveredett a fák ágai közt zörgő levelekkel, fásultan hullogáltak.

Göndör Balázs bent ült a szobában, szótlánul bámult ki az esőcseppes ablaküvegen, pipája úgy lógott szájában, mint a kútostor. Most is az elpusztult termésen jártatta az esztét, meg a cserepes tanyán, amelyet Boriskának szánt. Néha-néha kiszaladt a pipa csutorája mellől egy elnyult káromkodás, hogy az Isten minek is ad az embernek gyermeket, ha nem engedi, hogy gondoskodjon róla. Hej; az a termés, az a cserepes tanya! Miért nem csap már bele a ménkü a világ kellős közepibe!

A szoba tulsó sarkában Boriska feküdt ágyában. Arca most még pirosabb volt, szeme még fényesebb. Olykor-olykor erősen köhögött, aztán megint csend lett. Úgy tűnt föl neki, mintha ezekben a néma percekben évek röppentek volna el, csillogó, fáradt szemével sorra jártatta a szoba négy sarkát, a kemencét, megszámlálta a mennyezet gerendáit. Aztán lehunyta szemét, mélyen, hörögve lélegzett. Anyja az ágy előtt ült előtte rokkával, néha szánva, imádkozva tekintett a beteg szép, szenvedő arcára. Az felnyitotta szemét, kérdeve nézett anyjára, ismét köhögés jött rá, aztán megint csend lett. Így multak az órák és napok, Göndör Balázs egyre rága a pipaszárat, Jóska egyre szívta a dohányt.

* * *

Egyszer aztán úgy történt, hogy Boriska nagyon rosszul lett. Búsan nézett anyjára, az megértette kívánságát. Papért küldtek. Göndör Balázs uram mogorva tekintettel lódult ki a szobából, mikor a pap megérkezett, pipáját sem vette ki szájából, kalapot sem emelt. De azért az ablakon lesekedett: mit csinál az a világbolondító?

Bent már mindent elkészítettek, rendbe volt hozva az ágy, a székek letörülve, a tisztelendő úr ott ült Boriskával szemben, jóságos, öreg szemeiből szánalom és bátorítás sugárzott. Ketten voltak, Boriska csendesen, szívből beszélt, néha fuldokolt, elakadt a szava. Aztán újra felelt a tisztelendő úr minden kérdésére tisztelettel és világosan. A tisztelendő úr feladta az utolsó szentséget, csöndes öreg tekintetéből annyi nyugodtság, megbocsátás és fenség áradt, hogy Göndör Balázs elfordította képét az ablaktól s köpött egyet félre. Sötétség és szél ostromolták, nyakába szakadt a hó, irgalmatlan téli éjszaka volt. És ő undorral állt a saját ablaka előtt, mint a tolvaj, de valahányszor a tisztelendő úr tekintete az ablakra esett, elfordult, bele a kegyetlen, mérhetetlen éjszakába, az jobban tetszett neki; abban nem volt szeretet, nem volt irgalom. De valami mégis úgy vonzotta affelé a jóságos arc felé, minduntalan azon kapta magát, hogy meredt szemmel bámul arra a „nyomorult vén csuhásra.“ Ilyenkor dühbe jött, felkapta botját, maga sem tudta mi tartotta vissza attól, hogy az ablakba ne vágja.

A tisztelendő úr elvégezte a szertartást, újra visszaült az ágy mellé, csendesén nézve a haldoklóra, mintha tekintetével akarná előnteni, mint ha ő maga volna az, aki mindent megbocsát. Göndör Balászné asszony az ágy végénél állt, kezében imakönyvet szorongatott, tekintete úgy nézett ki a tisztelendő úré mellett, mint a Hold, mely a Naptól kapja fényét. Jóska ott állt szepegve a kemence mellett, áldott teremtség volt ez is, ha dohánya volna, talán soha életében nem vétkezne. A mécses gyöngye fénnel öntötte el a kis szobát, mint az emlékezés sugara a vén, csöndes lelkeket. Minden rendben volt a szobában ember s talán-talán — Isten előtt is.

Balázs egyre ott állt az ablak előtt. Csak az ő szívébe és agyába nem fért valami, belsejében úgy járt valami fel s alá, mint a gőzszikló. Ha néha fel nem kapta volna botját, a hó teljesen elborította volna. Épen felemelte öklét, hogy rávágjon az ablakra, amikor egyszerre visszahőkölt, még a pipa is kiesett a szájából. A tisztelendő úr felállt, Zsuzsa

meg Jóska letérdeltek, a Balázs képe úgy nézett ki, mint egy fej káposzta, melyet a jég vert el, ábrázatán kergetősdit játszottak a ráncok.

A tisztelendő úr félhangon mormolta a circumdederuntot, Göndör Balázsne arcán végtelen fájdalom és megnyugvás volt, nem sírt, nem jajgatott, együtt imádkozott a tisztelendő úrral. Jóska úgy térdelt a kemence mellett, mint egy sóbálvány, arcán bárgyú ijedtség ült. A halott csendesesen szendergett.

A tisztelendő úr csöndesen tartotta az arany feszületet a halott fölött, egyre imádkozva, amikor Balázs berohant, útjában felrugott egy macskát és megállt a szoba közepén, botját úgy nyujtotta előre, mint a tisztelendő úr a feszületet. Pár pillanatig úgy állt itt, mint egy madár-ijesztő, aztán sarkon fordult, kirohant, becsapta maga után az ajtót. Belevágott a sűrű éjszakába, egyre hajtogatva: miért nem csap bele már a ménkü a világ kellős közepibe!

Meg sem állt a „Három rózsá”-ig, berontott, lecsapta magát egy lócára. „Hé! Nyúlrika, háromszor két decit ide!” A vén korcsmáros majdnem szélütést kapott ijedtében, úgy hordta oda a bort, mint három éve a vizet, amikor a háza égett. Balázsnek pedig bitang kedve támadt, úgy rázta belsejét az istentelenség ördöge, mint Zsuzsa szokta a szitát kenyérsütés előtt. Nagyokat csapott az asztalra, a szerencsétlen üvegek ugráltak az asztalon, mint a jeges eső az ablakon.

Azt a rézarkangyalát ennek a keserves világnak! Tyűh, a boldogságos . . . hagyta félben, torkát sátáni röhej marcangolta: na, te nyomorult vén csuhás, ér-e az imádságod egy lyukas pitykét!?

Felugrott és úgy táncolt, mint egy veszett számár. Egyre ivott, táncolt és bőgött. Kint fagyos, téli orkán verdeste az ablakot, mint a kisbíró a dobját. Balázs kifáradt, lerogyott a lócára.

Percekig bámult előre, szemében kétségbeesett ördögök raja vihogott, majd komoly lett, szeme fennakadt, füle hátraszaladt, bajsza úgy lógott le, mint a tehén farka. Gondolkozott. A szemével, a fülével, a bajuszával egyszerre . . .

— Termés! Cserepestanya! *Pulya!* . . . trappolt végig bortól nehéz agyában . . . Eh! *Volt—nincs!* És ezzel minden kész! Gyerünk! — s azzal majd egy féllitert hajtott fel egyszerre.

Azután újra táncolt, tombolt keserves kinnal, örültséggel, amíg szusszal bírta.

Odahaza minden rendben volt. Göndör Balázsne, meg Jóska reggelig virrasztottak. Boriska szép, csendes arcán örök fény ragyogott, Zsuzsa imádságos lelkében örök megnyugvás, mintha örök egyedül a halálban és az imádságban lenne. Úgy ült a béke a meleg szobában, mint egy fehér galamb a háztetőn, turbékolással áthatva a lelkeket, hogy még a vihar vad őrjöngését sem hallották. Az éjszaka nesztelenül suhant el a kis ház fölött, itt nem volt semmi keresnivalója.

Göndör Balázsne egyre imádkozott, Jóska egyre hallgatta, a halott arca egyre fénylett.

— És akik egész életükben nem láttak tovább az imádságnál,

most keresztüllátnak a legnagyobbban: a halálon. Boldogok, akik nem látnak és mégis hisznek.

Négy hosszú esztendő telt el a Boriska halála után, Göndör Balázs csak a régi maradt.

Négyszer vetett, négyszer adott a föld bőséges termést, négy tanyát építhetett volna belőle, de Balázsnak még egyre fájt az az egy elpusztult termés. És ami végkép elveszett, ami helyett nem adott a természet négyet, elfeledte, csak nagyritkán vette észre, hogy hiányzik valami a rideg házból, ami felvidítsa és amire gorombán nézzen. Pedig amikor Boriska meghalt, Valaki nagyon közel állt hozzá, ott fénylett a tisztelendő úr szemében, oda volt bezárva valohova Zsuzsa imakönyvébe. Ha ott állt volna előtte az a Valaki, aki négy éve merészelt neki megmondani, hogy Göndör Balázs ember, Göndör Balázs semmi, bizonyára jót vágott volna rá botjával, pedig az a Valaki négy év óta minden nap megjelent előtte, de Balázs nem ismerte meg, csak úgy rémlett neki, mintha kérdezné: Balázs, Balázs, hol van a lányod? Balázs némán vont vállat, mintha másra akarná terelni a beszédet.

Dühös nem volt, nem tudta, hogy kire kell dühösnek lenni, nem tudta, kivel beszél. Ha ivott, azt hitte, hogy a pálinka beszél belőle, ha józan volt azt, hogy rosszul hallotta az egészet, csak a torka figyelmeztette. De az a Valaki nem tágitott, tízszor-huszsor megkérdezte: Balázs, Balázs, hol van a lányod? És Balázs négy éven keresztül azon törte a fejét: ha nyerítést hall, tudja hogy van ló, ha kukorékolást hall, tudja, hogy van kakas, ha a ló megdöglik, nem hall nyerítést, ha a kakas nyakát elvágják, nem hall kukorékolást. Ha nem lát senkit, nem is beszél vele senki. Négy éven keresztül törte a fejét és tartotta az eke szarvát, a lovak némán bólongatták: hiába, hiába, ami logika, az logika. Csakhogy az a Valaki nem a lovaktól kérdezte: Balázs, Balázs, hol van a lányod? Az a Valaki feleletet várt. Arra, amit világosan kérdezett. Az a Valaki... de hát kicsoda az, a Valaki?

Végre Balázs megunta az egész dolgot, mert nem tűrte, hogy vele packázzanak, dühösen válaszolt annak a Valakinek: Volt—nincs. És most már nem hallotta a kérdést, csak a saját feleletét. Az a két szó mindennél jobban esett neki.

Nyár utólja volt, Göndör Balázs^{* * *} uram kint aratott cselédjeivel a földjén. A nap forrón sütött, Balázsról csurgott a verejték. Fekete hajában itt-ott ősz szálak csillogtak, amelyek a szemöldökéig csapzottan hullottak alá, mintha mondták volna: Balázs uram, ideje volna feleletet adni, ideje volna leszámolni. És Balázs közömbösen egyenesedett fel, hátrasimította haját. Tekintete a messzeségben járt, valamit keresett, amit nem mert magának bevallani. Valamit ott az ég aljában, a távol végtelenségben, ami után vágyott, amit gyűlölt s amitől félt. És néha úgy érezte, hogy valahol szörnyűségesen el van tévesztve. Valahol, nem tudja, hogy hol és hogy mi. Sokáig állt mozdulatlanul, bámulva a messze kékségbe, aztán bosszúsan legyintett kezével: Eh! Volt-nincs! Ezt mindenre rá lehetett mondani. Azután jót húzott a boglya tövében elhelyezett kulacsból.

A nap ép az ég tetején volt, amikor Göndör Balázné az ebédet hozta. Balázs szóttanul fogott az evéshez, kedvetlenül emelgette a kanalat, mintha muszáj lenne. Zsuzsa egyre panaszkodott, hogy a kacsái milyen rosszul kelnek az idén, Balázs meg arról, hogy egyre szédül. A jámbor Zsuzsa majdnem kiugrott a bőréből örömeiben, nem azért, mert Balázs szédül, hanem azért, hogy a jóságos Isten végre engedte megérni, hogy szavát is hallja. Az áldott teremtés olyan meglepéssel és nyájassággal nézett a férjeura komor, sötét szemébe, mint ezelőtt harminc esztendővel. Balázs pedig mereven, szóttanul bámult a két csizmája orra közé, mintha a földgömbön akarna keresztüllátni.

Balázs elvégezte az ebédet, hangtalanul állt fel, egyenesen a boglya tövében levő kulacsához tartott, amikor egyszerre megtántorodott, a vér a fejébe szaladt, halántékán kidagadtak az erek és egy irgalmatlan fényeset forgott vele a világ, azután egy tompa zuhanással esett a földre. Képe olyan volt, mint a lemenő nap, aztán elhalványodott, mint egy fej hordóskáposzta. A szegény Zsuzsának alig volt annyi ideje ijedtében, hogy összekiabálja a cselédséget, akik nagynehezen fölpackolták Balázs uramat a szekérre.

Késő este volt, mikor Balázs valamennyire magához tért, egész teste érzéketlen volt, agya zakatolt, mint a telegráf-masina. Csak nagynehezen emlékezett vissza arra, ami történt, úgy érezte magát, mintha agyonütötték volna. Az ágy hátánál Zsuzsa állt az imakönyvvel, a kemence mellett Jóska pityergett, az ágy előtt a tisztelendő úr ült. Balázs félig eszméletlen volt, az egész dologból keveset értett, de mintha megbabonázták volna, egyre az ablakra bámult, néha hunyorított egyet, mintha várná, mikor üti be botjával valaki az ablakot? A tisztelendő úr átnyujtotta neki az ostyát, Balázs szóttanul ette meg és amikor már egészen lent volt a gyomrában, valaki rávigyorgott az ablakon keresztül: volt-nincs.

Zsuzsa könnytelen szemében végtelen megnyugvás ringatódzott, Jóska ijedten, bambán meredt az ágyra, a tisztelendő úr szemeiben jóságos mosoly csillogott. Balázs pedig egyre bámult az ablakra, mint egy ósdi tükörbe, amelyben négy éve látta magát utóljára. Mintha a Zsuzsa imakönyvében és a tisztelendő úr csöndes, megbocsátó tekintetében újra megjelent volna az a Valaki, aki négy hosszú esztendeig türelmesen várt a feleletre, mintha eljött volna, hogy még egyszer utóljára megkérdezze: Balázs, Balázs... De Balázs nem hallotta végét, úgy érezte, mintha valaki óriási csőrömpöléssel ütötte volna be az ablakot, azután eszeveszetten rohant volna a fergeteges téli poklon keresztül egyre bömbölve: miért nem üt bele már a ménkű a világ kellős közepibe! Még hallotta: Hé! Nyúlrika! Látta, mintha az egész világ táncolt, röhögött, üvöltött volna, aztán minden eszméletlenül nyúlt volna el az asztal alatt...

A tisztelendő úr felállt, Göndör Balázné, meg Jóska letérdeltek és imádkoztak könnytelen, néma megnyugvással. A tisztelendő úr alakja fenséges volt, olyan, mint a végtelen tenger, amely tiszta és üres, amely mindent felvesz és visszatükröz, de maga mozdulatlan és tiszta marad. A mécses gyöngye fénnyel árasztotta el a kis szobát, csak a Balázs

hült arcán volt árnyék, eltakarták, hogy a szemébe ne világítson. Göndör Balázsne és a tisztelendő úr egymásra néztek: hosszan, megértően és imádkoztak hittel, szeretettel, mintha e két áldott lélek találkozott volna az Örökkévalóság fényes palotája előtt, mintha az a Valaki ismét megjelent volna és könnyezve tekintett volna le a Balázs hült tetemére...

* * *

Harmadnap tartották meg Göndör Balázs temetését. Egyszerű volt, mint minden más temetés a faluban, csak a nap sugara volt gyengébb és a jegenyefák árnyékai voltak hosszabbak. Olyan volt a falu, mintha napfogyatkozás lenne, minden bágyadtan és kihaltan mosolygott, mint egy végtelen tenger, melyen nincs sem vihar, sem csendesség. Az egész falu ott volt a temetésen, minden hallgatott, végtelen csend kísérte Balázst utolsó útjára, jót nem tudtak róla mondani, rosszat nem akartak. Hej, Göndör Balázs uram, hányszor látta ezt a csendességet, amint végigment a falun, csakhogy most megilletődés és ostoba szájalom borongott benne: hogyha most a saját lábán menne végig e sok sötét, néma arc között, talán megtalálná szívét valamifajta érzés, amely szívről eddig semmi érzés sem tudta, hogy hol lakik. Akkor talán megállna egy szóra, ha mással nem is, azzal a nyomorult vén csuhással, akinek az arcán akkor is beszéd, jószág és szájalom keveredett össze. Dehát, ami logika, az logika, Göndör Balázs uram jól tudta, hogyha nem hall kukorékolást, nincsen kakas a közelben, ha a tisztelendő úr arcán nem vesz észre semmit, csak nyomorult vén csuhások vannak... Így van ez, de Göndör Balázsnak kétszer kellene meghalni, hogy mindez a fejébe menjen.

Néma volt az egész menet, mint a sir, mint az örök halál. A Göndör család jó ismerősei hajdonfővel bandukoltak a halottas szekér után, talán semmire sem gondoltak, vagy nagyon is sok mindenre. Göndör Balázsne szóltanul ült az egyik szekérben, ölében imakönyv, fekete gyöngyből összefűzött olvasóját úgy forgatta, mint amikor férjére komor tekintete mellett babot fejtett ezelőtt négy esztendővel. A lovak, mintha minden lépésüket külön meggondolnák, baktattak, rá sem tekintettek a koporsóra, csak nagyokosan bólingattak: volt-nincs. Mert hiába, ami logika, az logika.

Göndör Balázs meg mindezt a koporsóból hallgatta. Hallgatott, csak akkor szólalt meg némán, dübörögve, mintha tiltakozna, amikor rászórták a göröngyöket. Aztán megint csend lett és senki sem tudja, jutott-e eszébe valaha Balázsnak az a négy esztendő?

Öszre fordult az idő, a darvak mélabúsan húztak el a temető felett, a fák levelei megsárgulva, zörögve hullottak. A Göndör Balázs sírja ott sötélt az út mentén, rajta egy iromba fakereszt, ráírva: Itt nyugszik Göndör Balázs. Ha utas ment arra, rátekintett félszeggel, aztán megint tovább ment. Mintha a darvak krúgatásában, a levelek és eső hullásában, az utas lépteinek elhaló neszében, a bánatos, őszi haladoklásban egyre hangzana: volt-nincs. Aztán leszállt az este, csend lett, örök, néma csend.